

УДК 378

Віктор Лабунець

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0002-9154-0955

DOI 10.24139/2312-5993/2022.09-10/438-445

МИСТЕЦЬКО-ПІЗНАВАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО ПІДХОДУ

У публікації актуалізовано проблему мистецько-пізнавальної компетентності учнів початкової школи на основі культуротворчого підходу. Аргументовано його важливість як теоретико-методологічного підґрунтя мистецько-освітнього процесу, адже його реалізація забезпечує набуття особистісного досвіду ціннісного ставлення до світу, переживання явищ навколишньої дійсності. Розглянуто науковий доробок з досліджуваної проблеми з точки зору філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної наук, а також мистецької педагогіки. Констатовано, що пізнання об'єктивної реальності є процесом творчого відображення її у свідомості людини. Подається розуміння мистецько-пізнавальної компетентності як спроможності учня ефективно реалізовувати власні художні та естетичні можливості задля отримання результату мистецької діяльності.

Ключові слова: компетентність, молодші школярі, мистецько-пізнавальна компетентність, мистецько-освітній процес, культуротворчий підхід.

Постановка проблеми. Музично-освітня діяльність молодших школярів відбувається у різних її видах. Причому, слухання музики, спів, елементи музичної творчості, гра на дитячих музичних інструментах, музично-ритмічні рухи виступають як цілісні мистецькі дії, під час котрих відбувається розвиток сприймання, уваги, уяви, пам'яті, мислення. Втім, означені процеси потребують постійної уваги вчителя музичного мистецтва до проблеми формування мистецько-пізнавальної компетентності учнів, яка базується на сформованому їх інтересі до музичних явищ та дій.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування мистецько-пізнавальної компетентності прямо чи аспектно дотично стала предметом розгляду багатьма вченими. Слід вказати на науковий розробок О. Горбенка, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Лобової, Л. Паньків, О. Кузнєцової та ін. Викликають інтерес наукові розвідки О. Коваль, А. Лозінської, Л. Зарі та ін. у нашій роботі вагомості набуває розуміння змісту мистецької освіти як системного поєднання знань художніх творів, теорії та історії розвитку мистецтва, становлення продуктивних мистецьких умінь і навичок, оцінювального ставлення до мистецьких явищ, застосування творчості (Падалка, 2008, с. 87).

Натомість, варто наголосити, що багатоаспектний розгляд даної теми активізує дослідницькі пошуки в напрямі розробки, питання щодо мистецько-пізнавальної компетентності учнів молодшого шкільного віку, зокрема на засадах культуротворчого підходу.

Отже, **метою** публікації є обґрунтування доцільності застосування культуротворчого підходу в процесі формування мистецько-пізнавальної компетентності учнів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне підкреслити, що пізнання об'єктивної реальності виступає процесом творчого відображення її у свідомості людини. У роботах науковців пізнавальні процеси вбачаються в площині вибіркового ставлення людини до музичних явищ з метою з'ясування та осягнення індивідуально цінного під час музично-пізнавальних дій. Таким процесам притаманні інтелектуальна активність, прагнення до самостійного винайдення нових знань, емоційне забарвлення процесу пізнання, саморозуміння та самооцінювання (Новикова, 2011). Вчені зауважують, що пізнавальна діяльність, зокрема в мистецькій сфері, за умови сформованого інтересу та бажання займатись мистецтвом, активізує технічні процеси особистості, сприяє виникненню інтелектуального задоволення (Коваль, 2014, с. 14).

Вагомості набуває пізнавальна активність учня як внутрішня готовність до подальшої участі у процесі оволодіння знаннями, уміннями і навичками та прояви самостійних і творчих підходів до виконання освітніх завдань. Відтак, головна мета освітнього процесу – не змушувати учнів до навчання, а розвивати у них пізнавальні інтереси та потреби. Безумовно, пізнавальний інтерес пронизує всі етапи навчально-пізнавальної діяльності: сприйняття і розуміння отриманої інформації; осмислення та усвідомлення, застосування; контроль та самооцінка.

З приводу характеристики пізнавальних психічних процесів у учнів початкової школи варто наголосити, що сприймання є досить розвиненим, але мало диференційованим, оскільки вихованці цього віку не здатні здійснювати цілеспрямований аналіз мистецьких результатів, а також виділяти серед них головне. Втім, у навчальному процесі формується здатність спостерігати за предметами, явищами, процесами, що сприяє розширенню обсягу запам'ятовування мистецьких об'єктів. Поступово відбуваються перетворення в структурних ознаках сприймання, зокрема поліпшення його пізнавальної активності. Це

сприяє розвитку довільного цілеспрямованого сприймання, що характеризується емоційністю, яскравістю, вибірковістю.

Означені процеси відбуваються разом з розвитком уваги, яка у молодших школярів є мимовільною, нестійкою, спрямованою на нові об'єкти. Поступово вона набуває ознак довільності, зокрема, під час завдань, запропонованих дорослими, потім у процесі реалізації поставлених перед собою завдань. Слід підкреслити, що стійкості уваги сприяють: доступність і цікавість мистецько-навчального матеріалу, забезпечення позитивної продуктивно налаштованої атмосфери в освітньому процесі. Творча уява виявляється під час виникнення та усвідомлення нових художніх образів, адже молодший шкільний вік характеризується яскравою, відтворюючою уявою.

У обробці обраної нами тематики істотної вагомості набуває проблема розвитку мислення. Психологи вказують, що мислення у дітей цього віку починає відображати істотні ознаки та характеристики предметів та подій, що дає змогу здійснювати елементарні узагальнення, проводити нескладні аналогії. Перехід від наочно-образного до понятійного, теоретичного мислення відбувається під час визначення учнями відомих їм понять, загальних ознак об'єктів, формування суджень, понять, міркувань. Аналіз відзначається практично-дієвим і образним характером, коли до уваги береться якась частина предмету, або явища. Поступово аналіз пов'язується із синтезом, хоча він довго залишається важким процесом мислення.

Розуміння мистецько-пізнавальної компетентності як здатності виховання продуктивно реалізовувати власні художні та естетичні можливості віддзеркалює можливість отримання бажаного результату мистецької діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів, які виникають з приводу сприймання та усвідомлення різних видів мистецтва, застосовувати нескладні мистецькі навички в оточуючій дійсності під час освітньої та самостійної діяльності (Половіна, 2021).

Безумовно формування мистецько-пізнавальної компетентності неможливе без творчих процесів. За таких обставин, обізнаність учня у різновидах мистецтва, ціннісне ставлення до мистецтва й мистецької продуктивної діяльності, бажання сприймати мистецтво, - виступають проявами набуття мистецько-пізнавальної компетентності.

Власний практичний досвід засвідчує, що емоційно-ціннісне ставлення виявляється в емоційному відгуку на виявлення краси в оточуючій дійсності та в творах мистецтва, в інтересі до мистецької

діяльності, в бажанні реалізовувати себе в різних видах мистецької діяльності (слухання музики, спів, музична гра, музично-ритмічні рухи, гра на дитячих музичних інструментах, елементи елементарної театралізації та ін.); в отриманні задоволення від мистецьких дій.

Стосовно обізнаності з приводу мистецьких явищ слід зазначити, що вона виявляється у виникненні зацікавленості творами мистецтва, розумінні знайомих «улюблених» творів, висловлюванні вражень від мистецтва. Крім того, обізнаність передбачає сприймання та емоційну реакцію на художній образ, нескладний аналіз засобів виразності у зразках мистецтва, а також уявлення про музичну гру, пісню, інструментальну музику, танець.

Серед навичок, що характеризують мистецько-пізнавальну компетентність, виділяються: здатність пов'язувати яскравість образу, зміст твору з кольорами, формою, звуками, ритмами, динамікою, темпом, рухами; розрізняти основні жанри живопису, музики; віднаходити просту аналогію між змістом твору і життям, можливість споглядати та розуміти красу в мистецтві та у житті, набувати художнього досвіду. Крім того, володіння вмінням мистецько-продуктивної діяльності передбачає набуття навичок виконавської культури та культури глядача (елементарна культура під час свят, концертів, освітньо-мистецьких заходів).

Наявність навичок співу з врахуванням вікових особливостей, слухання музики, музично-ритмічних рухів, гри на дитячих музичних інструментах свідчать про особливості музикальності, про вміння передавати настрій, емоції, почуття в музично-руховій та пісенній творчості, музикуванні та музичній грі. Вагомості набуває досвід мистецьких дій у самостійній художній діяльності, що уможливорює наявність елементарних навичок рефлексії з приводу міркувань про власний мистецький досвід та його обговорення з іншими учасниками мистецького процесу, оприлюднення вражень щодо мистецьких явищ.

У межах обраної тематики зацікавленість викликає культуротворчий підхід, що поєднує реалізацію принципів культуровідповідності, природовідповідності та творчості і дає можливість кожному суб'єкту на основі своїх природних здібностей активно втілити себе у культуротворчому процесі. Як слушно зазначає О. Жорнова, ідея культуротворчості в соціальній психології може стати основою для вибору переваг, виявлення інтересів індивіда в межах соціальної і культурної ідентичності на умовному перетині культури і творчості (Жорнова, 2014).

Мистецька діяльність у контексті культуротворчого підходу спрямована на сприйняття й усвідомлення суспільно-культурних цінностей та набуття соціальних і культурних компетентностей. Принагідно вказати, що С. Пролєєв процеси культуротворення пояснює екзистенціальністю зв'язків між загальнокультурним та особистісним вимірами людського буття; співвідношення загальнолюдського, загальнокультурного та особливого, що створює поштовх до культурного розвитку (Пролєєв, 2014).

Отже, взаємозв'язок освіти і культури виявляється завдяки особистості, яка виступає суб'єктом як відносно культури, так і відносно освіти. Особистість діє в умовах культури, яка, в свою чергу, наповнює особистість, стає її системно-інтегративним утворенням. Саме унікальність, оригінальність, творчість виявляються в межах культуротворчого підходу.

Аспектно дотичним до нашої проблематики є висвітлення принципу культуровідповідності, застосування в освітньому процесі котрого забезпечує можливість сприймання учнями мистецтва як культурної цінності. За Г. Падалкою, принцип культуровідповідності вказує на адекватність освіти сучасній культурі, її особливостям, здатність освіти впливати на культурні процеси, а не тільки транслявати норми і цінності культури (Падалка, 2008, с. 152 – 153).

Запровадження означеного принципу в навчальний процес дає змогу усвідомлювати зміст мистецько-художнього твору з урахуванням історії його створення під час пізнання авторського задуму. Завдяки цьому принципу учні мають можливість пізнавати різні види мистецтва, різні художні напрями. Опора на принцип культуровідповідності забезпечує досягнення особистостей художньої культури суспільства (Падалка, 2008, с. 153).

Представлені вище матеріали дають змогу підкреслити, що мистецьке пізнання під час навчання науковці розкривають як взаємодію того, хто сприймає мистецькі твори і, власне, самого мистецького твору, спрямовану на отримання нових знань щодо розуміння змісту і форми художніх образів.

Отже, формування мистецької компетентності реалізовується упродовж спілкування вихованців з художніми цінностями, під час набуття мистецьких знань, досвіду стосовно художніх явищ та процесів.

У сучасних умовах важливу роль відіграє інтерактивне мистецьке навчання задля формування мистецько-пізнавальної

компетентності, і пріоритетність мають такі ознаки, як: усвідомлення себе самостійною особистістю; накопичення досвіду; реалізація прагматичного характеру мотивації; мобільність, гнучкість застосування знань, умінь, навичок (Сисоєва, 2021).

Запровадження інтерактивного мистецького навчання створює основу для опанування мистецьких знань, умінь, навичок, набуття та збагачення художньо-практичного досвіду, особистісних та мистецьких здібностей та якостей (креативність, творча уява, мислення, здатність до актуалізації нових ідей тощо).

Вчені доводять, що культуротворчий підхід є важливим у з'ясуванні проблеми розуміння взаємодії між людиною і суспільством, людиною і культурою, розуміння загальнолюдських цінностей. Завдяки тому, що в мистецтві відображується складна система культурних цінностей, взаємодія з ним дає змогу досягнути інформацію, закладену в мистецьких творах, яка характеризує процеси пізнання. Реалізація культуротворчого підходу забезпечує набуття особистістю досвіду ціннісного ставлення до світу, спонукає до ціннісного переживання навколишньої дійсності (Рудницька, 1999). До того ж означений підхід впливає на становлення духовності особистості в цілому, а також на ставлення до культурних і соціальних процесів (Хижна, 2008).

Чільне місце в мистецько-освітньому процесі відводиться творам українських композиторів: М. Лисенка, К. Стеценка, М. Скорика та ін., опанування яких сприяє усвідомленню специфіки української культури. Адже пізнавальні процеси відбуваються від осмислення одиничних явищ культуротворчості до загальних, що актуалізує розуміння культуротворчості в єдності універсального та індивідуального.

Висновки. На основі проведеного аналізу доцільно узагальнити, що формування мистецько-пізнавальної компетентності учнів молодшого шкільного віку – складний процес, реалізація якого передбачає досягнення мистецько-освітніх завдань завдяки вмінням аналізувати, оцінювати власну пізнавальну діяльність. Крім того, уточнено, що творче втілення учнів у межах культуротворчого підходу простежується під час сприймання мистецтва та його практичного досягнення. Культуротворчий підхід у досліджуваному процесі передбачає зорієнтованість мистецького навчання на усвідомлення ролі художньої культури та мистецької діяльності в навколишньому бутті. Принагідно вказати, що пізнавальні дії з приводу змісту

мистецьких творів створюють підґрунтя для виникнення почуття краси, досконалості, високохудожності.

Перспективні орієнтири розробки означеної тематики вбачаються в дослідженості репертуарних особливостей організації мистецько-освітнього процесу на засадах культуротворчого підходу.

ЛІТЕРАТУРА

- Вікова та педагогічна психологія (2001). К.: Просвіта (*Age and pedagogical psychology* (2001). K.: Education).
- Жорнова, О. (2014). *Ідея культуротворчості і перспективи соціальної психології*. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К.: Міленіум (Zhornova, O. (2014). *Idea of cultural creativity and perspectives of social psychology*. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. K.: Millennium.).
- Коваль, В. І. (2014). *Методика розвитку пізнавальних інтересів учнів при вивченні історії України засобами краєзнавства*. Мукачєво (Koval, V. I. (2014). *Methodology for the development of students' cognitive interests when studying the history of Ukraine by means of local studies*. Mukachevo).
- Новикова, Н. В. (2011). *Формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музики засобами мультимедійних технологій* (автореф. дис. ... канд. пед. н.: 13.00.02). Київ (Novykova, N. V. (2011). *Formation of teenagers' cognitive interest at music lessons by means of multimedia technologies* (PhD thesis abstract: 13.00.02). Kyiv.).
- Падалка, Г. М. (2008). *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)*. К.: Освіта України (Padalka, H. M. (2008). *Art pedagogy (Theory and methods of teaching art disciplines)*. K.: Education of Ukraine.).
- Половіна, О. (2021). Дитина у світі мистецтва. *Дошкільне виховання*, 2 (Polovina, O. (2021). A child in the world of art. *Preschool education*, 2). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/02/22/Dytyna%20u%20osviti%20mystetstva.pdf>.
- Пролеєв, С. (2014). «Суспільство знань» як антропологічна ситуація. *Філософсько-антропологічні обрії сучасної освіти. Філософія освіти*, 1 (14), 7-14 (Prolieiev, S. (2014). "Knowledge society" as an anthropological situation. *Philosophical and anthropological horizons of modern education. Philosophy of Education*, 1 (14), 7-14).
- Ростовський, О. Я. (2000). *Методика викладання музики у початковій школі*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан (Rostovskyi, O. Ya. (2000). *Methodology of teaching music in primary school*. Ternopil: Educational book - Bohdan).
- Ростовський, О. Я. (2011). *Теорія і методика музичної освіти*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан (Rostovsky, O. Ya. (2011). *Theory and methods of music education*. Ternopil: Educational book - Bohdan).
- Рудницька, О. П. (1999). Розуміння мистецького твору як педагогічна проблема. *Професійна освіта: Педагогіка і психологія. Польсько-український щорічник*, 373-389 (Rudnytska, O. P. (1999). Understanding the work of art as a pedagogical problem. *Professional education: Pedagogy and psychology. Polish-Ukrainian yearbook*, 373-389).

- Сисоєва, С. О. (2021). *Інтерактивні технології навчання дорослих*. Київ: ВД «ЕКМО» (Sysoieva, S. O. (2021). *Interactive technologies for teaching adults*. Kyiv: VD "ЕКМО").
- Степанова, Л. П., Хан Сяосень. *Сутність пізнавального інтересу підлітків до сприйняття вокальної класичної музики у процесі навчання* (Stepanova, L. P., Han Xiaosen. *The essence of the cognitive interest of adolescents in the perception of vocal classical music in the learning process*). Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19390>.
- Хижна, О. П. (2008). *Теоретико-методологічні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до забезпечення основ мистецької освіти учнів початкової школи* (автореферат дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04) Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Khyzhna, O. P. (2008). *Theoretical-methodological and methodical foundations of training future teachers to ensure the basics of art education of elementary school pupils* (Ph.D thesis abstract: 13.00.04) Kyiv: National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov).

SUMMARY

Labunets Viktor. Artistic-cognitive competence of junior schoolchildren in the context of cultural-creative approach.

The article updates the problem of artistic-cognitive competence of primary school pupils based on the cultural-creative approach. Its importance as a theoretical and methodological basis of the artistic-educational process is argued, because its implementation ensures the acquisition of personal experience of a valuable attitude to the world, experiencing the phenomena of the surrounding reality. The scientific research on the investigated problem from the point of view of the philosophical, sociological, psychological, pedagogical sciences, as well as art pedagogy was considered. It was established that knowledge of objective reality is a process of creative reflection of it in human consciousness. An understanding of artistic-cognitive competence is presented as the student's ability to effectively realize his own artistic-aesthetic capabilities in order to obtain the result of artistic activity.

On the basis of the conducted analysis, it was generalized that formation of artistic-cognitive competence of primary school pupils is a complex process, the implementation of which involves the achievement of artistic-educational tasks thanks to the ability to analyze and evaluate one's own cognitive activity. In addition, it was clarified that creative embodiment of pupils within the framework of the cultural-creative approach can be traced during the perception of art and its practical understanding. The cultural-creative approach in the process under investigation involves the orientation of artistic education to the awareness of the role of artistic culture and artistic activity in the surrounding being.

Key words: competence, junior schoolchildren, artistic-cognitive competence, artistic-educational process, cultural-creative approach.